

IVA BUREŠOVÁ

RYBRANÉ KORELÁTY OSOBNOSTI MLADISTVÝCH, KTERÍ SPÁCHALI TRESTNÝ ČIN

Souhrn

Výsledky předkládaného výzkumu považujeme za příspěvek k objasnění vybraných faktorů, které by se mohly podílet na vzniku a rozvoji kriminálního chování dospívajících jedinců. Usilovali jsme se odhalit alespoň některé psychologické zdroje kriminálního jednání, jako například zvýšenou míru psychotocismu, impulzivitu, či návykovosti, sníženou úroveň emocionální stability, či užívání neadekvátních strategií zvládnání zátěžových situací atpod., které se v obrazu osobnosti mladistvých delikventů velmi často vzájemně kombinují. Domníváme, že níže uváděné poznatky mohou být využity jako zdroj inspirace a námětů k dalším výzkumům v této oblasti, či při volbě a konstrukci efektivních preventivních i psychokorektivních nástrojů, užívaných v rámci resocializačních procesů těchto jedinců ve speciálních reedukačních zařízeních.

Klíčová slova: delikventní chování, delikventní vývoj i rozvoj, osobnostní charakteristiky, zvládnání.

Úvod

V posledním desetiletí se široký okruh problematiky delikvence mladistvých dostává do centra pozornosti řady autorů, poněvadž jedním z nejnápadnějších fenoménů v současném vývoji kriminality v ČR jsou zejména výrazné kvalitativní a kvantitativní změny v trestné činnosti dětí i mladistvých (Gjuričová, 1998, Marešová, 1999). Výzkum, jehož dílčí výsledky zde předkládáme, byl zaměřen na sledování vybraných vlastností osobnosti a užívaných strategií zvládnání zátěžových situací mladistvých, kteří již spáchali trestný čin (či častěji trestné činy). Naším záměrem tedy nebyla snaha o postihnutí příčin a důsledků delikventního chování mladistvých, neboť těmto tématům je v současné době věnována značná pozornost a v naší i zahraniční literatuře existuje již řada vědeckých prací i výzkumů, které se těmito jevy zabývají (Koudelková, 1995, Jedlička, 2001, Koukolík, Drtilová, 2001 a 2002, Siegel, Senna, 1988, Tremblay, Pihl, Vitaro, 1992 a 1994, Gaoni, Black, Balwin, 1998, aj.), ale pokus zachytit komplexní obraz osobnosti mladistvých, páchajících trestnou činností a zejména pak snaha poukázat na některé odlišné vlastnosti osobnosti charakteristické pro tyto jedin-

ce, které by mohly být východiskem pro volbu optimálního psychokorektivního přístupu k této specifické skupině.

Řešený problém

Přestože lze v naší i zahraniční odborné literatuře nalézt řadu výzkumných projektů i sdělení, zabývajících se nejrůznějšími aspekty delikvence mladistvých, shledali jsme, že tak podstatným souvislostem, jakými se poznání uplatňovaných způsobů zvládání zátěžových situací mladistvými jedinci, kteří se dopouští trestné činnosti, bezesporu jeví, se jejich autoři zabývají jen okrajově. Tento cíl si vzala za své práce, jejíž dílčí výsledky zde předkládáme, přičemž jejím výzkumným záměrem bylo ověření následujícího předpokladu: *do jisté míry specifická skupina mladistvých, obviněných, či trestně stíhaných za spáchání trestného činu, se v řadě vlastností osobnosti a rovněž v uplatňovaných strategiích zvládání zátěžových situací v mnohém liší od skupiny svých vrstevníků, kteří dosud žádný trestný čin nespáchali*. Ve snaze zachytit co nejkomplexnější obraz osobnosti mladistvých, kteří se prokazatelně dopustili trestné činnosti, jsme sledovali i vybrané zátěžové faktory v rodinné i osobní anamnéze probandů, jimiž byly zvláště údaje, týkající se trestné činnosti zkoumaných osob i jejich rodičů, zneužívání návykových látek zkoumanými osobami i jejich rodiči a některé další údaje, jež mohou negativně ovlivňovat zrání a rozvoj osobnosti sledovaných jedinců, eventuálně do jisté míry snižovat jejich schopnost seberegulace, nebo výrazně oslabovat jejich volní vlastnosti, atpod. Analýzu těchto údajů předložíme v našem následujícím sdělení.

Cíl výzkumu

Jelikož jsme usilovali o potvrzení našich předpokladů, týkajících se skutečnosti, že některé osobnostní charakteristiky mladistvých, jež prokazatelně spáchali trestný čin, a jimi užívané způsoby zvládání zátěžových situací se výrazně liší od osobnostních charakteristik a užívaných strategií zvládání zátěžových situací jejich vrstevníků, kteří doposud žádný trestný čin nespáchali – respektive kteří doposud nebyli z žádné trestné činnosti obviněni, stanovili jsme orientační výzkumné předpoklady a zvolili explorativní typ výzkumu, přičemž jsme si v souladu s cílem výzkumu i na základě poznatků jiných autorů (Labáth 2001, Krejčí 1997, Kessler 2002, Tremblay 1994 aj.) položili následující výzkumné otázky:

Výzkumná otázka: Existují mezi oběma skupinami zkoumaných osob významné rozdíly ve vybraných údajích o respondentech, týkajících se zneužívání návykových látek a věku jejich prvního sexuálního styku?

Výzkumná otázka: Existují mezi oběma skupinami zkoumaných osob významné rozdíly ve vybraných údajích o rodinných poměrech respondentů?

Výzkumná otázka: Existují mezi oběma skupinami zkoumaných osob významné rozdíly ve vybraných osobnostních proměnných, jimiž jsou: psychoticismus, emocionální stabilita, impulzivita, návykovost a kriminalita?

Výzkumná otázka: Existují mezi oběma skupinami zkoumaných osob významné rozdíly ve formách užívaných strategií zvládnání zátěžových situací?

Výzkumná otázka: Existují mezi oběma výzkumnými skupinami významné rozdíly v míře vyjadřovaných agresivních tendencí v jejich jednání?

Výzkumná otázka: Obsahují zvolené psychodiagnostické metody škály, spolehlivě rozlišující mezi delikventními a nedelikventními respondenty?

Výzkumný postup

Výzkum byl rozvržen do dvou částí, v rámci vlastního výzkumu jsme sestavili testovou baterii, sestávající ze čtyř metod a strukturovaného rozhovoru. Jako první byly skupinově administrovány dotazníkové metody, a to Eysenckovy osobnostní dotazníky EPQ-R a IVE (H. J. Eysenck, S. G. B. Eysenck, v české úpravě podle autorů Senky, Kováče a Matějčíka z roku 1993) a Tobinův inventář strategií zvládnání CSI (Tobin, D. L., Holroyd, K. A., Reynolds, R. V., 1984). Následně byl uskutečněn individuální strukturovaný pohovor se všemi probandy, na jehož závěru byla individuálně administrována projektivní technika Hand Test – výsledky druhé části výzkumu budou prezentovány v jiném sdělení.

Sběr výzkumných dat proběhl v době od ledna 2002 do prosince 2003. Do výzkumu bylo zařazeno celkem 174 respondentů, z toho 80 mladistvých jedinců, kteří již spáchali trestný čin (častěji činy) a 94 mladistvých, jež se doposud žádného přestupku proti zákonu nedopustili, a to ve věku od 15 do 18 let, shodně úrovně vzdělání a mužského pohlaví. Zkoumané osoby ze skupiny mladistvých, kteří se již dopustili trestné činnosti (v následujícím textu budeme dále uvádět výraz mladistvý delikvent, který označuje jedince, jenž spáchal trestnou činnost, za kterou již proti němu bylo zahájeno, nebo vedeno trestní řízení, eventuálně již za ni byl odsouzen k podmíněnému, či nepodmíněnému trestu odnětí svobody) byly vybírány z řad svěřenců výchovných ústavů.

Při zpracovávání výzkumných dat jsme postupovali následujícím způsobem:

* *Eysenckovy osobnostní dotazníky EPQ-R a IVE:* v rámci statistického zpracování získaných výzkumných dat byl nejprve proveden t-test, pro srovnání průměrných skóre v jednotlivých škálách obou Eysenckových osobnostních dotazníků EPQ-R a IVE, mezi skupinou delikventů a kontrolní skupinou.

* *Eysenckovy osobnostní dotazníky EPQ-R a IVE + Tobinův Inventář strategií zvládnání CSI:* provedli jsme diskriminační krokovou analýzu u obou Eysenckových osobnostních dotazníků EPQ-R a Ive i u Tobinova inventáře strategií zvládnání, abychom zjistili, které ze škál těchto dotazníkových metod spolehlivě rozlišují skupinu delikventů od skupiny kontrolní.

* *Tobinův Inventář strategií zvládnání CSI*: při statistickém zpracování výzkumných dat získaných z Tobinova inventáře strategií zvládnání jsme nejprve zpracovali 8 základních faktorů, neboli primárních škál, přičemž byla použita metoda obecného lineárního modelování (GLM), která umožňuje porovnat profily obou skupin; konkrétně jsme použili výpočet Wilksovy lambdy. V dalším kroku jsme zpracovávali sekundární a terciární subškály strategií zvládnání, za použití metody t-testu pro srovnání průměrů dvou nezávislých skupin.

Výsledky

Zpracování zde předkládaných výsledků probíhalo výše uvedenou formou statistického zpracování dat získaných z použitých dotazníkových metod, přičemž jsme se zaměřili i na hledání vzájemných souvislostí mezi výsledky zdrojových metod.

Statistické zpracování Eysenckových osobnostních dotazníků EPQ-R a IVE potvrdilo existenci významných rozdílů ve všech níže uvedených proměnných, přičemž:

- delikventi dosahovali vyšších skóre v proměnných Psychoticismus, Neuroticismus (respektive Emocionální stabilita), Impulzivita, Návykovost a Kriminalita.
- byly prokázány rovněž další zajímavé významné rozdíly mezi oběma skupinami zkoumaných osob ve škále Empatie, kde dosahovali vyšších skóre probandi z kontrolní skupiny a ve Škále lži, v níž dosahovali vyšších skóre delikventi.

Tab. 1: Eysenckovy osobnostní dotazníky EPQ-R a IVE – srovnání průměr (tabulka uvádí jen statisticky průkazné výsledky)

ŠKÁLY EPQ-R, IVE	Levenův test pro rovnost rozptylu			t-test pro rovnost průměrů				Průměr	
	Rovnost rozptylu	F	p	T	df	p	Rozdíl průměrů	Delikventi (N=80)	Kontrolní (N=94)
PSYCHOTICISMUS	nepředpokládána	8,14	,005	8,92	137,12	,000	4,9877	14,55±4,16	9,56±2,94
NEUROTICISMUS	předpokládána	,42	,516	2,25	172	,026	1,7205	13,94±4,89	12,22±5,14
ŠKÁLA LŽI	předpokládána	,72	,398	3,45	172	,001	1,9660	8,56±3,69	6,59±3,79
NAVYKOVOST	předpokládána	,04	,834	6,32	172	,000	4,3692	16,33±4,75	11,96±4,36
KRIMINALITA	předpokládána	1,49	,224	7,19	172	,000	5,5619	18,52±5,38	12,96±4,82
IMPULZIVITA	předpokládána	1,35	,246	5,07	171	,000	3,2004	11,32±3,84	8,12±4,36
EMPATIE	nepředpokládána	4,78	,030	-7,13	151,24	,000	-3,3199	10,48±3,34	13,80±2,69

Z údajů získaných z obou dotazníkových metod, jež umožňují sledovat vybrané proměnné osobnosti (psychoticismus, extraverzi, neuroticismus – respektive emocionální stabilitu, návykovost a kriminalitu, impulzivitu, empatii a dobrodružnost, přičemž zahrnují i škálu lži) a její latentní chování, stávající se v extrémních případech patologickým je patrné, že se potvrdily naše výzkum-

né předpoklady, ohledně vyšších průměrných hodnot, jež dosahovala skupina delikventů ve škálách Psychoticismus, Neuroticismus – respektive Emocionální stabilita, Impulzivita, Kriminalita i Návykovost. Pozn.: Výzkum realizovaný za použití stejné výzkumné metody – Eysenckova osobnostního dotazníku EPQ-R na vzorku našich uvězněných mladistvých přestupníků zákona (Matoušek, podle Krejčí, 1997) došel k závěru, že tito zkoumaní jedinci měli oproti normě sníženou hodnotu psychoticismu, což je v přímém rozporu s našimi výsledky, které sice nebyly prováděny na uvězněných mladistvých delikventech (i když jejich část byla v době sběru dat umístěna ve vazební věznici), nýbrž na mladistvých, umístěných na základě rozhodnutí soudu do speciálních výchovných zařízení, zato však dospěly k závěru, že u skupiny mladistvých delikventů byly průměrné hodnoty na škále Psychoticismu oproti kontrolní skupině nedelikventních probandů významně zvýšené.

Vyšší průměrné hodnoty ve škále Neuroticismus u skupiny mladistvých delikventů svědčí pro jejich zvýšenou emocionální labilitu, jež pravděpodobně generuje z existence významných zátěžových faktorů v osobních i rodinných anamnézách těchto jedinců, které byly zjišťovány v další části této výzkumné práce a jež se může dále výrazně uplatňovat v negativních projevech jejich chování.

Získané výsledky týkající se výrazně zvýšených průměrných hodnot ve škále Impulzivita u skupiny mladistvých delikventů, již dříve doložila řada výzkumných studií (podle např. Matoušek, Kroftová, 1998), v nichž převládá předpoklad, k němuž se kloníme i my, že delikventní jedinci dávají přednost okamžitému uspokojení před uspokojením vzdáleným, i kdyby měla být odměna za oddálení uspokojení jejich aktuální potřeby převýšit zisk, který přinese její okamžité uspokojení.

Škály Kriminalita a Návykovost podle manuálu použité výzkumné metody vysoce korelují s Psychoticismem a navíc se zjevně projevují v rizikovém chování probandů ze skupiny delikventů. Ve škále Empatie dosahovala vyšších hodnot kontrolní skupina probandů, což může svědčit pro jejich vyšší úroveň této schopnosti – vzhledem ke snížené úrovni schopnosti empatie mezi delikventními probandy, což by mohlo signalizovat jejich omezenou schopnost vcítit se do druhého člověka a eventuálně i na něj následně v interpersonálním kontaktu adekvátním způsobem reagovat. U dospělých delikventních jedinců již bylo v minulosti výzkumně ověřeno (podle A. Koudelkové, 1995), že tito jedinci mají ve srovnání s nedelikventními osobami nižší schopnost vcítění, jsou hůře schopni vnímat a hodnotit situaci „očima druhého“ a jejich vlastní akce jsou převážně realizovány bez respektu k druhým lidem. Ověření této skutečnosti i u mladistvých pachatelů trestné činnosti považujeme za cenný příspěvek k určování směru psychokorektivní práce s touto specifickou skupinou mladistvých. Nebyl prokázán významný rozdíl mezi oběma skupinami ve škále Extroverze, což odpovídá nálezům nově realizovaných výzkumů v této oblasti (Krejčí, 1997), ani ve škále Dobrodružnost, což může být ovlivněno vývojovým stádiem, v němž se probandi z obou výzkumných skupin nachází, které je charakterizováno zvýšenou poho-

tovostí k experimentování a vyhledávání nových a silných zážitků, nebo skutečností, že trestné činy páchané skupinou delikventů nejsou, oproti očekávání, ve větší míře motivovány snahou zažít dobrodružství, ale jinými důvody. Zkoumané osoby ze skupiny delikventů dosahovaly rovněž vyšších průměrných hodnot ve Škále lži, což lze vysvětlit jak zvýšenou tendencí k fabulaci, tak i snahou jevit se v situaci „zkoušky“ v lepším světle.

Dále jsme provedli diskriminační krokovou analýzu u obou Eysenckových osobnostních dotazníků EPQ-R a Ive i u výzkumné verze Tobinova inventáře strategií zvládání, abychom zjistili, které ze škál těchto dotazníkových metod spolehlivě rozlišují skupinu delikventů od skupiny kontrolní. Získané výsledky potvrzují schopnost škál Psychoticismus a následně Neuroticismus, Škála lži, Kriminalita, Impulzivita a Empatie z Eysenckových osobnostních dotazníků a škály Sociální izolace z Tobinova inventáře strategií zvládání CSI tyto skupiny spolehlivě rozlišit.

Tab. 2: Eysenckovy osobnostní dotazníky EPQ-R a IVE + Tobinův inventář strategií zvládání CSI; diskriminační kroková analýza

KROK	VSTUPNÍ	ODSTRANĚNÉ	Wilksova Lambda							
							Exaktní F			
			Statistika	df1	df2	df3	Statistika	df1	df2	p
1	PSYCHOTICISMUS		,666	1	1	170	85,084	1	170	,000
2	LŽI ŠKÁLA		,522	2	1	170	77,457	2	169	,000
3	KRIMINALITA		,471	3	1	170	62,947	3	168	,000
4	EMPATIE		,421	4	1	170	57,371	4	167	,000
5	SOCIÁLNÍ IZOLACE		,379	5	1	170	54,514	5	166	,000
6	NEUROTICISMUS		,355	6	1	170	49,965	6	165	,000
7		PSYCHOTICISMUS	,359	5	1	170	59,304	5	166	,000
8	IMPULZIVITA		,345	6	1	170	52,261	6	165	,000

Pozn.: škála Psychoticismu, jež v krokové analýze v sedmém kroku vypadla, je v této fázi již natolik sycena faktory ostatních škál, že jako samostatná škála již postrádá v tomto kroku své opodstatnění.

Výsledky obou skupin probandů v Tobinově inventáři strategií zvládání CSI prokázaly, že mezi oběma skupinami zkoumaných osob existují významné rozdíly ve formách užívaných strategií zvládání. Profily převážné části užívaných základních faktorů strategií zvládání obou skupin byly statisticky průkazně odlišné, přičemž významný rozdíl byl shledán u následujících škál:

Vyjádřování emocí, Sebeobviňování, Vyhýbání se problému a Sociální izolace. Delikventi příslušné strategie zátěžových situací uplatňovali častěji, než skupina kontrolní. Strategii Sociální podpory využívali při zvládání zátěžových situací naopak častěji nedelikventní respondenti. Zkoumané skupiny osob se vzájemně významně nelišily v dalších třech užívaných strategiích zvládání zátěžových situací zaměřených na řešení problému, kognitivní restrukturuaci a fantazijní únik.

Skupiny zkoumaných osob se mezi sebou dále statisticky průkazně lišily ve faktorech sekundární subškály strategií zvládnání Nezaangažovanost zaměřená na emoce, zahrnující primární strategie sebeobviňování a sociální izolace, přičemž delikventi příslušnou sekundární strategií zvládnání zátěžových situací užívali častěji.

Obě skupiny zkoumaných osob se mezi sebou statisticky průkazně lišily rovněž ve faktorech terciální subškály strategií zvládnání Nezaangažovanost, přičemž delikventi využívali při zvládnání zátěžových situací častěji příslušnou terciární strategii, která dále zahrnuje sekundární strategii nezaangažovanost zaměřená na problém a primární strategie vyhýbání se problému a fantazijní únik, a dále sekundární strategii nezaangažovanost zaměřená na emoce a primární strategie sebeobviňování a sociální izolace. V užívání ostatních sekundárních a terciárních strategií zvládnání se obě skupiny zkoumaných osob vzájemně významně nelišily.

Tab. 3: CSI, škály 1. řádu – GLM (tabulka uvádí jen statisticky průkazné výsledky)

ZDROJ	ZÁVISLÁ PROMĚNNÁ	Typ III Suma čtverců	Df	F	p	Průměr delikventi (N=80)	Průměr kontrolní (N=94)
SKUPINA	PROJEVENÍ EMOCÍ	347,871	1	6,672	,011	27,65±6,41	24,81±7,84
	SOCIÁLNÍ PODPORA	658,930	1	9,092	,003	26,03±6,68	29,93±9,80
	VYHÝBÁNÍ SE PROBLÉMU	651,347	1	14,119	,000	27,91±6,77	24,03±6,80
	SEBEOBVIŇOVÁNÍ	950,741	1	13,648	,000	27,48±7,19	22,79±9,21
	SOCIÁLNÍ IZOLACE	1685,436	1	38,464	,000	26,99±6,15	20,74±6,98

Tab. 4: CSI, sekundární a terciární škály – t-test (tabulka uvádí jen statisticky průkazné výsledky)

SEKUNDÁRNÍ A TERCIÁRNÍ SUBŠKÁLY	t-test pro rovnost průměrů				Průměr	
	T	Df	p	Rozdíl prům.	Delikventi (N=80)	Kontrolní (N=94)
NEZAANGAŽOVANOST ZAMĚŘENÁ NA EMOCE	5,898	172	,000	10,94	54,48±11,61	43,54±12,66
NEZAANGAŽOVANOST	4,608	172	,000	13,57	110,11±21,18	96,54±17,67

Získané výsledky potvrdily, že profily převážné části (5) užívaných základních faktorů strategií zvládnání obou skupin jsou průkazně odlišné u následujících škál: Vyjadřování emocí, Sebeobviňování, Vyhýbání se problému a Sociální izolace, přičemž delikventi příslušné strategie zátěžových situací uplatňují častěji, než skupina kontrolní. Jejich častější uplatňování strategie Sociální izolace, v kontextu výsledků zjištěných ve škále Sociální podpora u kontrolní skupiny (tuto strategii při zvládnání zátěžových situací využívají nedelikventní respondenti častěji), nás vede k domněnce, že je tomu tak proto, že nedelikventní jedinci mají kvalitní a pevné vazby s důležitými osobami ve svém sociálním okolí, na něž se

mohou při řešení zátěžových situací s důvěrou obrátit. Strategii Sociální izolace tudíž delikventní probandi zřejmě využívají častěji i vzhledem ke skutečnosti, že takové rodinné, nebo vrstevnické zázemí postrádají. Dále se domníváme, že převážné používání strategií zvládnání zátěžových situací Vyjadřování emocí, Sebeobviňování, Vyhýbání se problému a Sociální izolace delikventy může být ovlivněno i jejich nízkou úrovní sociálních kompetencí, neboť se nejedná o strategii zaměřené na aktivní a současně adekvátní zvládnutí zátěžové situace. O. Matoušek (1998) v této souvislosti konstatuje, že delikventně jednající jedinci vykazují tendenci řešit konflikty a problémové situace méně konstruktivně, zkratkovitěji i agresivněji. Stálo by za další výzkumné ověření, zda se za delikventními mladistvými užívanou strategií Projevování emocí skrývají agresivní projevy v jejich jednání.

Zkoumané skupiny osob se dále naopak vzájemně významně nelišily v dalších třech užívaných strategiích zvládnání zátěžových situací zaměřených na Řešení problému, Kognitivní restrukturuaci a Fantazijní únik. Posledně jmenovaná strategie zvládnání zátěžových situací je považována za doménu i jisté specifikum adolescence a ekvivalent tzv. „denního snění“ (podle P. Macek, 2001), tudíž vzhledem ke skutečnosti, že se obě skupiny zkoumaných osob nachází právě v tomto vývojovém období, připisujeme rovnováhu výskytu užívání této strategie mezi oběma skupinami právě této skutečnosti. Dvě další strategie zvládnání jsou primárně zaměřeny na řešení problému. V této souvislosti uvádí M. Blatný (2002), že při jejich využívání probandy může sehrát úlohu i skutečnost, že u dospívajících jedinců ještě nemusí být zcela rozvinutý repertoár příslušných sociálních dovedností a kompetencí. Z tohoto důvodu zřejmě volili respondenti častěji jiné způsoby vyrovnávání se se zátěžovou situací – nedelikventní jedinci hledali oporu u svých blízkých a delikventní jedinci únik ze situace, únik od ostatních lidí, nic neřešící sebeobviňování, což jsou nedílné součásti cirkulární kauzality příčin a následků spojených s jejich trestnou činností i problémovým chováním a strategií vyjadřování emocí, jež je zřejmě odrazem jejich zvýšené impulzivity a naopak snížené schopnosti sebeovládání. V této souvislosti se jeví jako zajímavé výsledky korelační analýzy mezi vybranými složkami osobnosti a strategiemi zvládnání, jež dokládají pozitivní korelaci Psychoticismu s následujícími primárními strategiemi zvládnání: Vyhýbání se problému a Sociální izolace na 5% hladině významnosti a s Vyhýbáním se problému na 1% hladině významnosti.

Výsledky statistického zpracování sekundárních a terciárních subškál strategií zvládnání prokazují, že skupiny zkoumaných osob se mezi sebou liší rovněž ve faktorech sekundární subškály strategií zvládnání Nezaangažovanost zaměřená na emoce (zahrnující primární strategie Sebeobviňování a Sociální izolace), přičemž delikventi příslušnou strategii užívají častěji. Rovněž ve faktorech terciární subškály strategií zvládnání Nezaangažovanost (která dále zahrnuje sekundární strategii Nezaangažovanost zaměřená na problém a primární strategie Vyhýbání se problému a Fantazijní únik, a dále sekundární strategii Nezaangažovanost zaměřená na emoce a primární strategie Sebeobviňování a Sociální izolace) se

obě skupiny zkoumaných osob lišily – mladiství delikventi využívali při zvládnání zátěžových situací příslušnou strategii častěji.

Uvedené závěry považujeme za přínosné, neboť způsoby zvládnání zátěžových situací uplatňovaných mladistvými delikventy se ve výzkumných pracích, publikovaných v naší zemi, dosud žádný z autorů sledující problematiku delikvence mládeže nezabýval. Získané výsledky pak mohou nalézt praktické uplatnění např. při konstrukci efektivních psychokorektivních a preventivních přístupů k mladistvým delikventům.

Závěr

Kromě výše uvedených výsledků, dokládajících existenci významných rozdílů ve vybraných vlastnostech osobnosti i užívaných strategiích zvládnání zátěžových situací mezi mladistvými, kteří již spáchali trestný čin a těmi, kteří se doposud žádného přestupku proti zákonu nedopustili, přinesla naše práce také řadu námětů pro další zkoumání ve formě postřehů a nezodpovězených otázek, které by mohly být inspirací pro naše kolegy věnující se problematice kriminálního jednání mladistvých a my sami bychom se jim chtěli věnovat v našich dalších výzkumných projektech. Jedná se zejména o postihnutí následujících skutečností: zda existují ve sledovaných údajích rozdíly i mezi vězňenými a nevězňenými mladistvými delikventy, či zda existují obdobné rozdíly i mezi dospívajícími dívkami, které již spáchaly trestný čin, či dále, zda souvisí užívaná strategie Vyjadřování emocí zvládnání zátěžových situací mladistvými delikventy se zvýšeně vyjadřovanou agresivitou v jejich jednání, atpod. Předkládané dílčí výsledky naší výzkumné práce pak rovněž poukazují na některé odlišné charakteristiky osobnosti a zejména uplatňované strategie zvládnání zátěžových situací charakteristické pro mladistvé jedince, kteří spáchali trestný čin, jež mohou být vhodným východiskem pro volbu optimálního a efektivního psychokorektivního přístupu k této specifické skupině.

Literatura

- Blatný, M. (2001): *Sebepojetí v osobnostním kontextu*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Cairns, R., B., Cairns, B., D. (1994): *Lifelines and Risk*. New York: Cambridge University Press.
- Hort, V., Hrdlička, M., Kocourková, J., Malá, E. (2001): *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál.
- Jedlička, M. (2001): *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: MVSV.
- Kazdin, A. E. (1987): *Construct Disorders in Childhood and Adolescence*. Newbury Park: Sage Publications.
- Kolektiv autorů (1985): *Osobnost pachatele, II. Díl*. Praha: VÚK při GP ČSSR.
- Koudelková, A. (1995): *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing.

- Koukolík, F., Drtilová, J. (2001): *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. Praha: Galén.
- Koukolík, F., Drtilová, J. (2002): *Základy stupidologie. Život s deprivanty II*. Praha: Galén.
- Krejčí, P. (1997): *Některé osobnostní charakteristiky vězňených mladistvých delikventů*. Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem. Praha: Policejní akademie ČR.
- Labáth, V. (2001): *Riziková mládež*. Praha: SLON.
- Macek, P. (2003): *Adolescence*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., Kroftová, A. (1998): *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- Quay, H. C. (Ed.) (1987): *Handbook of Juvenile Delinquency*. New York: John Wiley & Sons.
- Sak, P. (1997): *Diagnóza sociálně patologických jevů u mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR.
- Senka, J. a kol. (1993): *Eysenckovy osobnostní dotazníky pro dospělé (testová příručka)*. Bratislava: Psychodiagnostika.
- Tobin, D. L., Holroyd, K. A., Reynolds, R. V. (1984): *User's manual for the Coping Strategies inventory*. Ohio University: Department of Psychology.
- Časopisecké články a stati:
- Balaščík, D. (1996): K problematice substitučních deliktů. *Československá psychologie*, roč. XL, č. 6, s. 529–533.
- Blatný, M., Kohoutek, T., Janušová, P. (2002): Situačně kognitivní a osobnostní determinanty chování v zátěžové situaci. *Československá psychologie*, roč. XLVI, č. 2, s. 97–109.
- Bryant-Thompson, K., Glymph, D., Sturgeon, B. (2002): Youthful Offenders: Today's Challenges, Tomorrow's Leaders? Juvenile delinquents. *Corrections Today*, Vol. 64 Issue 6, p 74, 3p.
- Drvota, S., Paclt, I. (1980): Psychopatologické aspekty chování dětí s LMD v adolescenci. *Československá pediatrie*, 35, 5–6, s. 262–265.
- Downey, R. (2002): Youth crimes and punishment. *Community Care*; 2/14/ Issue 1409, p 30, 3p.
- Floder, J. (1990): Otázky vlivu sociálního prostředí na vznik obtížné vychovatelnosti a delikvence mládeže. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*. Fac. Paedag. Paedagogica specialis, sv. 5., Speciální pedagogika, sv. 7., s. 187–218. Praha: SPN.
- Gaoni, L., Black, Q. C., Balwin, S. (1998): Defining adolescent behaviour disorder: an overview. *Journal of Adolescence*, 21, p. 1–13.
- Gjuričová, J. (1998): Vývoj kriminality v České republice se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mládeže. *Sociální práce*, 98, 4.
- Husted, D., S., Shapira, N., A., Lazoritz, M. (2003): Adolescent Gambling, Substance Use and Other Delinquent Behavior. *Psychiatric Times*; Vol. 20 Issue 9, p 52, 4 p.
- Kessler, C. (2002): Need for attention to mental health of young offenders. *Lancet*; 6/8/, Vol. 359 Issue 9322, p 1956, 2 p.
- Lyon, J. (2002): Prevention not Detention. *Community Care*; 8/8/ Issue 1434, p 36, 2p.
- Macek, P., Mareš, J., Ježek, S., Valášková, M. (2001): *Současný výzkum adolescentů: východiska, soubor, metody*, s. 129–147. Brno: Barrister and Principal.
- Marešová, A. (1998): Delikventi z pohledu kriminologa. *Trestní právo*, 3, s. 7–16.
- Marešová, A. (1999): Trendy kriminality mládeže. *Trestní právo*, 4, č. 9, s. 18–20.
- Medveděvová, Ľ. (1996): Štruktúry sebaocenenia a lokalizácia kontroly jako moderátory zvládania stresu u adolescentov. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. 31, č. 2, s. 120–134.
- Myšková, J. (1991): K možnostem detekce normálního a narušeného mravního vývoje. *Československá psychologie*, roč. XXXV, č.1, s. 66–76.
- Paclt, I., Zvolský, P., Florián, J. (1999): Vývojové aspekty poruch chování u dětí a adolescentů. *Československá pediatrie*, 54, č.5, s. 237–240.
- Pilařová, M., Kavale-Pazarová, M. (1997): Výskyt a prevence poruch chování u mladistvých s LMD. *Československá psychologie*, roč. XLI, č. 2, s. 178–183.
- Slaby, R. G., Guerra, N. G. (1988): Cognitive mediators of aggression in adolescents. *Developmental Psychology*, 1988, 24, 580–588.
- Šotolová, E. (1999): Delikvence dětí a mladistvých. Speciální pedagogika, 9, č. 2, s. 38–42.

- Tremblay, R. E., Pihl, R. O., Vitaro, F. (1994): Predicting early onset of male antisocial behavior from preschool behavior. *Archives of General Psychiatry*. 51, p. 732–739.
- Tobin, D. L., Holroyd, K. A., Reynolds, R. V., Wigal, J. A. (1989): The hierarchical factor structure of the coping strategies inventory. *Cognitive therapy and research*. 13, 4, 343–361.
- Tremblay, R. E. (1992): The prediction of delinquent behavior from childhood behavior: Personality theory revisited. *Facts, Frameworks and Forecasts*, New Brunswick, Transactions, p.193–230.
- United Kindom (1993): Antisocial behaviour amongst young people. *Newsletter/Faits nouveaux*, 2, p. 36–37.
- Vágnerová, M. (1999): Mládež a delikvence. *Psychologie dnes*, 5, č. 3, s. 29.

CHOSEN PERSONALITY CORRELATES OF JUVENILE LAW BREAKERS

We regard the results of this study to tribute to understanding of the chosen factors which could participate on origin and progress of criminal behaviour among adolescents. We made an effort to find out at least some of the psychological sources of criminal behaviour such as increased level of psychoticism, impetuousness or addiction; decreased level of emotional stability, using inadequate strategies to manage stress situations etc. These sources are often combined in personalities of juvenile delinquents. We presume that the findings which are given below could be used as a source of inspiration for further explorations on this subject. We also believe the results could help in process of selection and construction of effective precautionary and psycho-corrective instruments used within the resocialization processes of such individuals in special reeducational facilities.

Key words: delinquent behavior, delinquent evolution and development, personal characteristics, coping.

